

продподатку. Надаючи велике значення цьому святу ЦК вказує на необхідність залучення до його проведення комнезамів, ЛКСМУ, шефські осередки” [15].

З другої половини 1920-х років роботою в справі шефства міста над селом керували окружні товариства „Культзмички”. Останні, у свою чергу, виконували всі вказівки Центральної шефської комісії при ЦК КП(б)У. За її даними, на перше липня 1926 року лише в 15 округах республіки налічувалася 781 осередок, у яких перебувало понад 300 тис. членів шефського товариства. З цієї кількості робітники склали 57,8%, інші – 42,3%. Партійців у лавах організації нараховувалося 16%, комсомольців – 9,5%, позапартійних – 74,5%. Жінок серед членів організації нараховувалося 12% [16, 21]. Бюджет товариства, як зазначалося в оприлюднених даних, був досить бідним і складався із членських внесків та випадкових пожертвувань.

Із наближенням проголошення курсу на колективізацію, культурно-освітня допомога шефських товариств селу різко відходить на другий план. На перше місце виступає критикована раніше господарчо-виробнича і організаційна робота. У чергових завданнях шефської роботи ЦК вказував, що в подальшому така діяльність має оцінюватися не кількістю завезеної на село літератури, а кількістю організованих колективних господарств, кооперативів, машинних товариств тощо. Перший пункт проекту статуту Всеукраїнського товариства „Культзмички” так формулює завдання шефської роботи: „Товариство ставить своєю метою зміцнювати та розвивати робітників і селян на основі політичної, культурної та організаційно-господарської допомоги селу” [17, 62].

Протягом 1926 і першої половини 1927 року лише робітниками Київського округу було організовано по підшефним селам 24 кооперативи, 4 машинних станції, відкрили або відремонтували 31 школу, 65 хат-читалень, створили 50 лікнепів та понад 50 ясел [2, 134]. Протягом 1928 року шефські товариства, поряд із іншими громадсько-політичними організаціями, беруть активну участь у формуванні колгоспної системи в Україні.

Отже, руками жителів міста почалося руйнування споконвічних господарських традицій українського села.

1. Диденко Г.Д. *Рабочий класс Украины в годы Восстановления народного хозяйства (1921–1925)*. – К., 1962.
2. Довгопол В.М. *Робітничий клас України в роки соціалістичної індустріалізації 1926–1929*. – Харків, 1971.
3. Молчанова А.П. *Из истории борьбы за укрепление союза рабочего класса и крестьянства (1924–1925)*. – М., 1956.
4. Ямпольская Ц.А. *Общественные организации и развитие советской социалистической государственности*. – М., 1965.
5. Журба М.А. *Етнопонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20–30-х рр. ХХ ст.)*. – К., 2002.
6. *Об итогах совещания по шефству: Постановление ЦК ВКП(б) от 7 мая 1926 г. // Справочник партийного работника*. – Вып. 6. – Ч. 1. – М.-Л., 1928.
7. *Итоги шефской работы на селе. (По материалам Орготдела Ц.К.) // Известия ЦК КП(б)У*. – 1923. – № 5-6.
8. *Державний архів Вінницької області*. – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 1512.
9. *Меньше неряшливости, больше внимательности // Коммунист*. – 1925. – 3 июля.

10. *Наше шефство // Коммунист*. – 1925. – 29 июля.
11. *За шефской работой // Коммунист*. – 1925. – 21 июня.
12. *Шефствовать делом // Коммунист*. – 1925. – 24 июля.
13. *Комитети незаможних селян України (1920–1933): Зб. документів і матеріалів / Ред. І.К. Рибалки*. – К., 1968.
14. *Сенько В. Укрепление села работниками // Коммунист*. – 1926. – 16 февраля.
15. *О празднике урожая. Циркулярное письмо. Всем губкомам КП(б)У // Коммунист*. – 1923. – 18 августа.
16. *Шефство над селом. // Известия ЦК КП(б)У*. – 1927. – № 5-6.
17. *Заячківський М. Підсумки пленуму центральної Шефської Комісії. // Агітатор*. – 1927. – № 1.

О.І.Ганжа

СЕЛЯНСЬКІ ХВИЛЮВАННЯ ТА ВИСТУПИ НАПРИКІНЦІ 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Кінець 1927 р. – початок 1928 р. у радянському українському селі позначений відродженням сталінських надзвичайних заходів, спрямованих на злам непу. Це виявилось в проведенні насильницьких хлібозаготівель та непропорційному оподаткуванні. Хлібозаготівельна кампанія набирала обертів, точніше її заходи і форми, спільною ознакою яких залишалися важелі примусу.

Реакція селянства на ряд практичних заходів радянської влади, спрямованих „на подолання заготівельної кризи і приборкання спекулятивних апетитів куркульства” та збору (за висловом Й. Сталіна) „данини”, тобто його „військово-феодальної експлуатації” [4, 129], була негайна, відверта і відкрита. До арсеналу своєї відповіді селяни включили як ті методи, до яких вони зверталися в часи воєнного комунізму: терор, заклики до повстань, погрози, а то й вбивства, представників влади тощо, так і нові, викликані новими умовами: „волинки”, баб’ячі бунти, „італійські забастовки”. У вітчизняній історіографії практично відсутні дослідження, які б стосувалися задекларованої теми. Автор статті ставить за мету проаналізувати селянські хвилювання та виступи в кінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Об’єкт вивчення – економічна політика радянської влади в українському селі в окреслений період, предмет – форми селянського протесту проти неї.

Селянин, позбавлений права об’єднатися в селянську організацію, яка б захищала його інтереси, як міг, як підказувала йому господарська інтуїція, спробував повстати проти режиму, проти тих його чиновників, які з надзвичайним суб’єктивізмом виконували волю вищого партійно-державного керівництва на селі, обдираючи село до нитки насильницькими хлібозаготівлями, єдиним сільськогосподарським податком, самооподаткуванням, позикою для індустріалізації.

Першими виявами селянських хвилювань можна вважати спроби селян протистояти непомірно зростаючим обсягам хлібозаготівель, непропорційному оподаткуванню, самообкладанню, нав’язуванню позик тощо. Оскільки формально рішення про останні приймалися на зборах, то вони фактично стали першою ареною жорстокої боротьби між селянством і режимом: перші намагалися будь-що „відбитися” від нав’язуваного їм, а режим – будь-якими засобами змусити виконувати їх. Одним із

яскравих прикладів можна вважати події в с. Антонюки, що на Одещині. Після того, як селяни провалили резолюцію про самооподаткування, збори голова оголосив незаконними. Дізнавшись про це, селяни підняли гвалт: „Геть їх! Бий їх!”. Збуджений натовп увірвався до сільради і побив секретаря сільради. Підбурювачі викрикували: „Бери палиці, бий їх!” [7, 196].

Усього, за неповними даними, тільки за перший місяць 1928 р. у вісьмох округах УСРР зафіксовано 24 факти зриву куркулями зборів і резолюцій по самообкладанню [7, 196]. Вже у 1928 р. на пленумі ЦК КП(б)У Бадаєв змушений був визнати, що в республіці склався „єдиний фронт села проти нас”. На липневому (1928 р.) пленумі ЦК ВКП(б) цю тезу підтримав М. Бухарін, заявивши, що „ми мали перед собою відому хвилю масового невдоволення. Біля 150 різних виступів” [7, 339].

Спочатку селянські хвилювання виявлялися в „волинках” та „баб’ячих бунтах”. Хвиля останніх вже навесні 1928 р. прокотилася майже всіма округами республіки, набуваючи подекуди масового характеру. Так, у с.Мостовому Першомайського округу юрба селян із навколишніх сіл, переважно жінки, чисельністю до 200 чоловік, змусила уповноваженого районного комітету партії більшовиків та райвиконкому для „утихомирення селян” роздати біля 200 пудів хліба [10, 10]. У с. Гвоздавка того ж округу жінки-селянки не дозволили вивезти заготовлене зерно. Аналогічні події мали місце ще в п’яти селах цього округу [11, 10 зв.-11]. „Баб’ячий бунт” в с. Градениці на Одещині став провісником одного з найбільших відкритих виступів селян проти режиму. В с. Кам’янка Запорізького округу вже 600 селян більше двох годин блокували будинок райвиконкому, вимагаючи хліба. Серед мітингуючих, як зазначалося в інформаційному зведенні ДПУ, було чути антирадянські гасла [12, 64]. Хвиля „бабських демонстрацій” охопила всі райцентри Мелітопольського округу [12, 29]. В листопаді 1929 р. масові демонстрації з вимогами до місцевої влади відмовитися від насильницьких методів хлібозаготівель пройшли по селах Криворізького округу. Головну роль в цих подіях, як змушені були визнати у своїх зведеннях партійно-державні працівники, відігравали біднота і жінки, які діяли досить організовано. Підвишена активність останніх обумовлювалася тим, що жінкам потрібно було годувати родину, дітей, а також тим, що селяни розраховували, що ставлення до „баб-заводил” з боку влади буде поблажливішим.

Ці виступи, як і всі інші, були придушені співробітниками ДПУ та міліції. Їхніх учасників заарештували.

Одночасно селами України знову прокотилася „червоний півень” – підпал – улюблена зброя селянських заворушень усіх часів. Тільки за чотири місяці примусових хлібозаготівель 1929/30 р. в Україні було зареєстровано 78 підпалів. Значно поширився і „тероризм” селян. Так, якщо за 11 місяців 1928 р. ДПУ зареєструвало 351 випадок „терору” проти представників влади і активістів, то за аналогічний період 1929 р. ця цифра зросла майже в 4 рази [12, 45].

Селянин швидко зрозумів, якщо сьогодні репресії його не зачепили, то це ще не гарантія недоторканості. У зв’язку з цим селяни юрбою йшли захищати скривджених односельчан. Яскравим прикладом-підтвердженням цієї теми можуть слугувати події в с. Юр’івці Успенського району Луганської округи 15 вересня 1929 р. У цей день Прокопов – зав. райземвідділом, уповноважений з хлібозаготівель – спробував покарати 15 заможних селян, які, на його

думку, зволікали зі здачею державі хлібних надлишків. Коли цих „винуватців” викликали до сільради, разом із ними прибуло ще 300 односельчан. „З натовпу вийшов селянин Штангеев Євгеній Іванович, який мав міцне господарство: 2 коняки, корову, 14 дес. засіяної землі і, як повідомлялося в спецзведенні, підготованому заступником голови ДПУ УСРР Карлсоном, для першого секретаря ЦК КП(б) С.В. Косіора, звернувся до Прокопова та селян: „Я отримав повідомлення на 200 пудів хліба. Звідки я їх візьму. Де це видано, щоб я сам себе грабував. Я ще не забув як користуватися шашкою і володіти конем. Ви передайте уряду, що коли ви нас пограбуєте, то в нашому селі буде банда, з якою прийдеться боротися. Не виступив Чан-Кай-Ши, так вперед його ми виступимо”.

Подальший діалог продовжувався у такому напрямі:

„Представник РВК: „Хлібозаготівельна кампанія проводиться по всьому СРСР”.

Штангеев: „Тим краще, що ви це робите повсюди”.

Натовп: „Гди, ми веземо свою кров, свої печінки, пам’ятайте”. „Здаючи 100 пудів хліба даруємо державі 1000 крб грошей”.

Середняк Волга: „Хочете хліб у нас забрати, а потім зігнати у колективи. Ні, цього ніколи не буде”.

Від голови РВК Сердюка селяни також вимагали пояснень щодо підвищення розмірів хлібозаготівель. Коли Сердюк сів у лінейку, щоб поїхати в інше село, селянин Лісник В.І. (50 років) став кричати: „Тримайте їх. Бийте їх, щоб вони сюди не їздили і не грабували”. Хтось кричав: „Краще знищить нас кулеметами, нам буде легше переносити це, ніж грабіж хліба” [13, 194].

Аналогічно події розгорталися і у сусідньому селі Юр’івка. Зауважимо, що невдоволення з приводу розмірів здачі хліба державі висловлювали не лише заможні, середньо заможні, а й незаможні селяни, біднота. За опублікованими джерелами в УСРР у липні-листопаді 1929 р., відбулося 142 виступи, у СРСР – 973 [7, 743].

За таких обставин селянське невдоволення, що постійно наростало наприкінці 1929 р. не могло не перерости у збройні виступи. Ще у жовтні ЕКУ ДПУ УСРР у своєму спецзведенні „Про дефекти хлібозаготівельної кампанії на Україні”, підготовленому для першого секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора, повідомляв, що на Полтавщині, Кременчуччині, Херсонщині мають місце заклики до повстань [13, 205].

На жаль, змалювати повну картину того, що відбувалося в українському селі взимку 1929/30 р. до цього часу немає можливості, оскільки в розпорядженні вчених є лише уривчасті відомості, з яких складно скласти загальну картину селянських повстань.

Так, відомо, що озброєний загін селян чисельністю до 200 чоловік діяв в Антонінському районі Шепетівського округу. В Червоноповстанському районі на Одещині сформувалися повстанські загони, в яких одночасно брали участь і червоні, і антирадянські партизани часів громадянської війни. Повстання розпочалося з „баб’ячого бунту” в с.Градениці. Вже через кілька днів хвилювання перекинулося на сусідні села – Троїцьке та Яські, а згодом і на села сусідніх районів – Зельці, Захар’івка та Свердлово. Селяни розібрали худобу та посівний матеріал, що були у них забрані, побили та вигнали активістів, що проводили розкуркулення, і навіть змогли тимчасово установити свою владу селян району – Яські, Троїцьке, Градениці [6, 110-111]. Захищаючись від влади Рад, повсталі селяни

перекопали всі навколишні дороги, побудували навколо сіл барикади і засіки, озброїлися чим могли: вилами, косами, сокирами. Однак це повстання було швидко й жорстоко придушене.

Особливого розмаху селянські хвилювання набули на Поділлі. Вони становили найбільшу небезпеку для радянського режиму, оскільки серед селян прикордонної смуги існувала специфічна форма протесту проти насильницьких дій влади – перехід кордону. Перехідчики ставали джерелом правдивої інформації про події, що відбувалися на території УСРР, що було дуже небажано для більшовиків які ретельно створювали собі імідж виразника інтересів робітників і селян.

Усього наприкінці зими 1930 р. масовими селянськими хвилюваннями було охоплено 16 округів, серед них всі 11 прикордонних: Шепетівський, Бердичівський, Волинський, Коростенський, Тульчинський, Могилів-Подільський, Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Вінницький, Одеський та Молдавська АСРР. Селяни виступали під гаслами: „Нам не потрібна радянська влада, яка грабує селян”, „Геть комуністів, які ведуть країну до погибелі”, „Замінити сільради старостами”. Наприклад, у с. Іршки Старокостянтинівського району селяни, виступили під гаслом: „Нам такої радянської влади не треба. Це не влада, а бандити, Вона нас пограбувала і забрала все” [14, 1-12]. Повстали розігнали сільради, озброїлися, виставили пікети, викопали навколо сіл траншеї, послали до сусідніх сіл за допомогою.

Найзапекліші сутички між селянами та урядовими військами відбулися в Тульчинському, Могилів-Подільському та Вінницькому округах. Тут селянськими заворушеннями була охоплена територія 343 сільрад, радянська влада була ліквідована в 73 селях, ДПУ зафіксувало 81 збройний виступ селян [9, 74]. У Шепетівській окрузі в зіткненнях із населенням було вбито 15 представників влади, поранено 32 та побито 280 чоловік. Повстали втратили вбитими та пораненими 49 чоловік, 104 чоловіка було побито та більше 2 тис. арештовано [9, 73]. Майже одночасно почалися хвилювання в Бердичівській окрузі, які владі вдалося приборкати тільки в квітні. На придушення повстання селян с. Михайлівка Дунаєвського району влада змушена була кинути полк кінноти й артилерію. Після „встановлення” порядку було заарештовано всіх чоловіків віком понад 15 років, з яких 300 осіб, а також 50 жінок було відправлено до концтаборів [1, 22].

У 1930 р. у Радянському Союзі було зареєстровано 13 754 випадків масових хвилювань та акцій протесту, третина з яких припадала на Україну [2, 25].

Придушення збройних селянських виступів взимку 1929–1930 р. зовсім не означало їхнього припинення. У березні 1930 р. відбувся виступ селян с. Чеколаковка, які побили актив, розігнали сільраду та обрали старосту. Всі спроби карального загону, що прибув до села, мирно вилучити ініціаторів виступу не мали успіху. Більше того, натовп селян, що дуже швидко зібрався на площі для захисту односельців, намагався роззброїти загін. Це протистояння (конфлікт), зрозуміло, закінчився людськими жертвами [2, 394]. Подібні події відбувалися і в багатьох інших населених пунктах України.

У квітні 1930 р. у своєму звіті Бершадський райком змушений був визнати, що „хвилюваннями були охоплені всі села району”. У цьому листі були узагальнені головні вимоги селян: „Не треба СОЗу. Вислати з села комсомол, звільнити заарештованих кулаків та попів, відмінити податок в порядку експериментного обкладання, повернути кулакам

конфісковане майно та будинки, ліквідувати сільради та обрати старосту та писаря, надати виборчі права всім, хто їх не має, відмінити податок на церкву, не треба школи та багато вчителів, хай буде одна школа з одним вчителем, де би вчили закону божому, дати вільну торгівлю, позбавити виборчих прав комсомол, відмінити політику наступу на кулака, всі рівні” [2, 385]. „Порядок” у деяких селах (Баланівка, Фльорине, П'ятківка), доводилося встановлювати зброю.

Як свідчить доповідна записка заступника голови ДПУ УСРР Карлсона до ЦК КП(б)У від 20 жовтня 1930 р., ще восени відбувалися масові заворушення на ґрунті хлібозаготівель. У ній вказується, що з 5 по 15 жовтня відбулося 26 масових виступів, які охопили 22 населених пункти 20 районів. У них брало участь 3400 осіб [5]. Наприкінці 1931 – на початку 1932 р. органи держбезпеки знов констатували, що за кількістю масових виступів УСРР продовжує посідати перше місце – 923 масових виступи з 1630 по Союзу [8, 445]. За цей же час ДПУ було виявлено 118 „контрреволюційних організацій” загальною чисельністю 2,5 тис. чоловік.

Усього, за неповними даними, в селянських повстаннях і заворушеннях, взяло участь понад 40 тис. чол. Небезпечність ситуації, що склалася в українському селі, підтверджується тим, що навесні 1930 р. Україну спецслужби зараховували до групи „особливо уражених” регіонів за кількістю виступів [3, 371].

Навесні 1932 р. довготерплячий український народ був знесилений та виснажений. У січні-травні 1932 р. виступи селян мали здебільшого характер голодних заворушень, групових та масових зібрань біля сільрад із наполегливими вимогами надати їм продукти харчування. Такі „волинки” нерідко переростали в активні дії натовпу, самовільний розбір продовольчих та насінневих запасів у колгоспах. У довідці Таємно-політичного відділу ДПУ, в якій аналізувалися „негативні явища на селі”, підкреслювалося: „Кількісне зростання числа масових виступів супроводжується також збільшенням антирадянської активності виступаючих і організованістю виступів” [8, 440].

Навчена гірким досвідом 1930 р., більшість селян вже не бачила порятунку. Проте документи показують, що і за цих умов в Україні були осередки активних дій проти влади. Так звані „продовольчі затруднення”, що фактично свідчили про голод українського села, призвели до нового спалаху виявів селянської непокорі. Таємно-політичний відділ ДПУ підготував аналітичну довідку щодо перебігу колективізації та кількості масових виступів селянства у січні-березні 1932 р. у порівнянні з попереднім кварталом. У січні 1932 р. в УСРР було зафіксовано 45 масових виступів, у лютому - 34, у березні - 145. Загалом у I кварталі відбулося 257 виступів, в яких брали участь 23 тис. 946 чол. (У жовтні-грудні 1931 р. було зареєстровано 240 масових виступів і 7 тис. 440 учасників) [8, 350].

Таким чином, наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. українське селянство активно протидіяло становленню адміністративно-командних методів управління аграрним сектором економіки УСРР. Рух опору був зумовлений непомірним тягарем хлібозаготівель та оподаткування.

1. Вінниченко І. Україна 1920–1980-х: депортації, заслання, вислання. – К., 1994.
2. Васильев В., Линн Виола. Коллективизация и крестьянское сопротивление на Украине (ноябрь 1929 – март 1930) : Сб. док. – Винница, 1997.
3. Голод 1932 – 1933 років в Україні: причини і наслідки. – К., 2003.

4. Документи свідетельствують. Из истории деревни накануне и в ходе коллективизации 1927–1932. / Под. ред. В.П. Данилова и Н.А. Ивницкого. – М.: Политиздат, 1989.
5. Зінченко А. Тех, хто не запишеться в СОЗ, заберем, вивезем на Чорне море, посадим в баржі и потопим // www.day.kiev.ua/2000/podrob/pod1/htm
6. Кульчицький С.В. Ціна „великого перелому”. – К., 1993.
7. Трагедія советской деревни: коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. – М., 1999. – Т. 1: Май 1927 – Ноябрь 1929.
8. Трагедія советской деревни: коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы. – М., 2001. – Т. 3: Конец 1930–1933.
9. Свободная мысль. – 1992 – № 9.
10. Центральний державний архів громадських організацій України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2648.
11. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2643.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2751.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2989.
14. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3195.

Г.Т. Капустян, А.А. Лабунець

ВИТОКИ „НАДЗВИЧАЙЩИНИ”

Головне спрямування офіційного курсу радянської влади стосовно аграрного сектору протягом 1920-х років залишалося несхитним – здійснити соціалістичні перетворення в суспільстві за рахунок вилучення матеріальних ресурсів із села. Однак селянин-трудівник не бажав покласти на вівтар соціалістичних перетворень власний статок. Поєднок між владою і селянином стосовно перспектив розвитку на користь першої в змозі була здолати командно-репресивна система управління, яка почала складатися з кінця 1920-х років. Суспільству насаджувалася ідея соціалізму, декларативно змодельована у позаправовому полі партійних документів. У непокірного села потрібно вилучити хліб, впровадивши систему надзвичайних заходів. Сталінські директиви початку 1928 року ознаменували початок „надзвичайщини” – один із трагедійних етапів в історії радянського і українського села зокрема.

Однак офіційній радянській історіографії було накладено „табу” на дослідження проблем, присвячених останнім рокам непу (1927–1929). Вибухом свободи думки і творчості у „післяхрущовський” час, викликом системі неосталінізму стала спроба істориків В. Данилова і С. Якубовської у 1965 році оприлюднити свою позицію щодо поширення „фігури замовчування” на важливі наукові проблеми у статті „О фигуре умолчания в исторической науке” на сторінках „Нового мира”. „В теорії і практиці соціалістичного будівництва, – зауважували автори, – важливе місце займає питання про зміст нової економічної політики, її хронологічні рамки і значення... Партійні з’їзди і конференції, пленуми ЦК за життя Леніна і після його смерті розглядали непу як політику, яка забезпечує розв’язання всіх основних завдань переходу від капіталізму до соціалізму. Проте з початком тридцятих років питання про непу все більше відсувалося в тінь. У першу чергу припинилось теоретичне осмислення практики застосування принципів нової економічної політики на завершувальному етапі соціалістичного будівництва. Сам Сталін обмежився лише тим, що проголосив у 1936 р. „кінець непу”...

Завершальний етап нової економічної політики, її співвідношення з політикою і практикою

індустріалізації країни і колективізації сільського господарства все ще не знайшли висвітлення в нашій літературі. До цього часу і в конкретних, і в узагальнюючих працях зберігається дивна ситуація: всюди подається розгорнута характеристика переходу до непу, але відсутня жодна згадка про „вихід” із нього. Розвиток країни з 1927–1929 рр. висвітлюється поза новою економічною політикою” [1, 329–330].

Історія неопублікованої статті засвідчила: ряд важливих суспільству тем стали невідгідними для радянського політичного режиму. Резолюція О. Твардовського – головного редактора „Нового мира” на згаданій вище статті була такою: „Дуже потрібне висловлювання. Я за публікацію”. Наступні інстанції проходження статті (обов’язкові в умовах існування радянської цензури) мали діаметрально протилежні точки зору. *Головліт* публікацію загальмував і направив до *Держкомдруку*. Остаточний вердикт мав винести *ЦК КПРС*, куди направили рукопис із ретельним аналізом „відхиленя від ідейних стандартів”, „досягнень радянської історичної науки” тощо [2, 325]. І як наслідок: „Публікація в такому вигляді є недоцільною”, а з В.П. Даниловим проведена відповідна бесіда.

Пострадянський період відкрив нові можливості для історичної творчості, зникнув гриф „таємності” над величезним пластом історичних документів, розтаємничувались архівні фонди і справи. Ставали надбанням гласності резонансні історичні документи. (Варго зазначити, що і опальна стаття В.П. Данилова і С.І. Якубовської „О фигуре умолчания в исторической науке” була опублікована в „Археологическом ежегоднике” у 1994 р.) У другій половині 1990-х – на поч. 2000 рр. міжнародний колектив істориків, очолюваний проф. В.П. Даниловим здійснив науковий проєкт „Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939 гг. Док-ты и мат-лы: В 5 т.” Наукову громадськість вразила кількість таємних директив вищого політичного керівництва країни, у яких визначалася „генеральна лінія” щодо суспільно-політичних і економічних процесів радянської держави. Історичні документи цього проєкту послугують основою багатьом історичним дослідженням з актуальних проблем радянської історії 1920–1930-х років.

Пропонована стаття має на меті проаналізувати зміст головних положень сталінських директив від 5, 14 січня та 25 квітня 1928 року, які оформили „надзвичайщину”, утверджували принципово нові форми взаємин радянської держави з селянством і виключали ліберальні підходи щодо хлібозаготівель на селі, насаджували жорстку систему репресивних заходів до тих, хто не в змозі забезпечити виконання нереальних сталінських хлібозаготівельних планів. Об’єкт вивчення – соціально-економічна політика радянської влади в українському селі в останні роки непу, предмет – „надзвичайщина”.

Паралельно на фоні „боротьби за хліб” вище політичне керівництво країни розчищало собі дорогу, вільну від опозиціонерів, і зосереджувало владу в одноосібних сталінських руках. XV з’їзд ВКП(б) вперше в „чистому вигляді” змалював картину співвідношення сил у партійно-державному керівництві. На цьому з’їзді ряд відомих діячів партії і держави ще зберігали помірні позиції, характерні для періоду „неопу”. Однак різкі виголоси багатьох партійних і радянських керівників стосовно натиску на сільську буржуазію і форсованих змін соціальних відносин на селі отримали перевагу.

XV з’їзд ВКП(б) відобразив реальне співвідношення сил у вищих політичних колах країни,